

ІННОВАЦІЇ ЯК РЕЗУЛЬТАТ МОНОПОЛІЇ НА ЗНАННЯ

Сьогодні, в епоху ресурсної кризи, головними галузями економіки стають - інформаційні технології, високотехнологічне виробництво, науково-технічні розробки та дослідження, що потребують використання основного ресурсу – інтелекту людини. На базі цього висновку, автор вважає основним джерелом розвитку інноваційного виробництва – монополію на знання та показує, що ступінь розвиненості держави визначається здатністю економіки створювати та здійснювати практичну реалізацію нововведень за рахунок правильного використання інтелектуального потенціалу країни.

Today, in the era of resource crisis, the main economic sectors are information technologies, high-tech production, scientific-technical research and development, requiring the use of main resource - human intelligence. On the basis of this conclusion, the author considers the main the source of the development of innovative production has a monopoly on knowledge, and shows that the level of development of the state is determined by the economy's ability to create and implement practical implementation of innovations at the expense of the proper use of the intellectual potential of the country.

Ключові слова: інновації, людський капітал, інноваційний потенціал, знання, інтелектуальна монополія.

Вступ. Процесу глобалізації притаманні не тільки розширення та поглиблення кооперації, інтеграції та співробітництва, але й наявність конкуренції як у традиційних, так і нових наукоємних секторах, розвиток високотехнологічних секторів виробництва та перетворення інноваційних факторів у основне джерело економічного росту. Це досягається завдяки динамічним змінам у продуктивності праці за рахунок використання нових знань та інформації.

Сьогоднішні тенденції розвитку нових інформаційних та комунікаційних технологій сприяють розширенню глобалізації та покликані, перш за все, розповсюдженням нових знань. Це знайшло своє відображення у теорії "Knowledge Societies" (суспільство, що функціонує на основі використання знань та бере безпосередню участь у формуванні нових знань), яка була розроблена канадським соціологом-теоретиком Н. Стером та знайшла подальшу оцінку в роботах іноземних авторів Р. Лейна, П. Друкера, Д. Белла, Р. Арона та наших співвітчизників М. Згуровського, В. Геєця, В. Кушерця, М. Ведмедева, О. Кортунова, А. Чугунова та інших науковців.

Постановка завдання. Зазначимо, що у класичній економічній теорії виділяється три гіпотези в рамках класичного, кейнсіанського та інституціонального напрямків, що пояснюють необхідність появи інноваційного виробництва, як реакцію виробників на потреби масового споживача:

– теорія П. Друкера [4], що отримала назву "виклики попиту" (Market pull или Demand pull) і заснована на постулаті про можливість короткочасного задоволення поточного попиту, його закономірному якісному росту, як відбитті загального закону діалектики суспільного розвитку;

– теорія "технологічного поштовху" Г. Менша [6], згідно з якою джерелом виникнення інновацій стають внутрішні закономірності виробництва (завершення життєвого циклу існуючих технологій) під час макроекономічного спаду (технологічного пату);

– теорія інновацій Й. Шумпетера [8], що відображає взаємозв'язок підприємництва з поведінкою споживача та характеризує циклічний характер економічного росту та розвитку в цілому. Основною ознакою інновації з'являється її ринковий характер (де новаторська діяльність розглядається як результат нерівномірного розподілу в часі великих науково-технічних нововведень), а категорією, що визначає успіх і суспільне визнання, – прибуток.

Пропонуємо розглянути теорію інновацій як результат монополізму знань, що призводить з одного боку до нерівномірного розподілу в часі великих науково-технічних нововведень, а з іншого – визначає успіх і суспільне визнання, що знаходить своє відображення у збільшенні прибутку.

Результати дослідження. Якщо раніше, конкурентоздатність держави значною мірою залежала від трьох основних факторів виробництва – природних, трудових ресурсів та капіталу, то сьогодні, рівень конкурентоспроможності стали визначати фактори вищого рівня: людський капітал, як домінуючий фактор, що визначає вектор економічного розвитку; інновації, що сприяють розвитку високотехнологічного виробництва; та ринкова інфраструктура, що визначає умови для ведення бізнесу.

Сьогодні, темпи інноваційного розвитку суспільства мають чітко виражену залежність від рівня й співвідношення між інноваційним потенціалом, розвитком науки, виробничих можливостей та доступності сировинних ресурсів. Іншими словами, від ряду факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, що реалізуються через модель раціональної поведінки суб'єктів економіки.

Згідно з інституціональною теорією раціональної поведінки – основним критерієм поведінки окремої людини, підприємства і держави – є принцип максимізації корисності (багатства), що передбачає вибір найкращого результату із усіх наявних альтернатив.

Розвиваючи ідеї Г. Беккера [2] щодо поведінки людини, що передбачає – відносну стабільність переваг; оптимальний обсяг інформації та наявність ринків, які впливають на поведінку людей, ми вважаємо, що основ-

ною причиною раціональної поведінки є монополія на знання, а головною рушійною силою інноваційного процесу, відповідно – людський капітал.

Загальновідомо, що інноваційна діяльність розглядається сьогодні як одна з головних умов модернізації економіки, що передбачає наявність інноваційного потенціалу, тобто людей, діяльність яких пов'язана з високотехнологічним бізнесом, який вимагає високих стандартів освіти. Не зважаючи на той факт, що в сучасній економічній літературі приділяється багато уваги питанням формування та використання інноваційного потенціалу, слід зазначити, що існуючі підходи мають фрагментарний та суперечливий характер.

Дуже часто, інноваційний потенціал ототожнюється з накопиченою кількістю інформації про науково-технічний прогрес [3], системою “факторів й умов, необхідних для здійснення інноваційного процесу” [7, с. 56], як приховані можливості ресурсів, що були накопичені та невикористані [5].

За Законом України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, інноваційний потенціал визначається як “сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничо-соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки” [1].

Як можна побачити, всі зазначені погляди базуються на наявності ресурсів та можливості їх застосування, що на нашу думку не враховує основного фактора виробництва – людського капіталу, який забезпечує появу, розповсюдження та перетворення нововведень у виробництві.

Саме тому, ми вважаємо за необхідне, розкриття сутності категорії “інновації” здійснювати з точки зору розвитку людського капіталу у контексті двох складових – інновації та потенціал.

Оскільки, в самому широкому значенні, інновації являють собою кінцевий результат діяльності у вигляді нового або удосконаленого продукту, що залежить від інтелектуального потенціалу людини та його здатності до генерації знань, а потенціал включає в себе джерела, можливості та засоби використання людського капіталу, що залежить від здатності людини до отримання, накопичення та використання існуючих знань та інформації, то **інноваційний потенціал**, на нашу думку, слід розглядати як **здатність людського капіталу до трансформації знань**.

Унікальність знань кожного окремого індивіда надає нам можливості розглядати останні як короткострокову монополію, яка згідно з неокласичною теорією – є результатом дії одного продавця на ринку, причинами чого є відсутність товарів-замінників, наявність певних бар'єрів для входження на ринок інших суб'єктів та недосконалість ринкової інформації. Щодо знань, то зазначимо, що самі знання є продуктом досить специфічним, який важко назвати товаром – вони не є повністю відчужуваними від їхнього виробника, не існує еквівалентності між формами і змістом знань – одне знання неможливо замінити іншим.

Відповідно існує монополія на знання (інтелектуальна монополія), яка пов'язана як з індивідуальними здібностями носія, так і з спеціальною термінологією, що надійно охороняє знання від витоку в загальне середовище та дозволяє здійснювати контроль над результатами інтелектуальної праці і отримувати додаткову ренту від створених інтелектуальних продуктів.

Якщо до середини XX ст., коли швидкість розповсюдження знань була нижчою порівняно із швидкістю зміни поколінь – монополія на знання була більш спадкоємною, то з другої половини XX ст., значний крок уперед у розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, перетворення науки в безпосередню продуктивну силу та залежність від науково-технічного прогресу всіх сфер громадського життя – призвели до значного збільшення швидкості відновлення знань та інформації, що надало можливість тим, хто самостійно здатний розробити або освоїти нові знання та навички, безпосередньо їх реалізувати у вигляді тієї або іншої влади та отримати монопольне становище на ринку.

Зазначимо, що інтелектуальна монополія – це єдиний вид монополії у світовому бізнесі, що визначається та заохочується як на національному, так і на міжнародному рівнях, оскільки сприяє збільшенню конкурентоздатності країни на світовому рівні. Таку закономірність можна простежити, якщо зіставити дані міжнародних рейтингів конкурентоздатності – рейтингу конкурентоздатності IMD (Міжнародного інституту розвитку менеджменту, м. Лозанна, Швейцарія) та і Індексу глобальної конкурентоздатності WEF – Всесвітнього економічного форуму (див. табл. 1).

Зазначимо, що наша країна займає досить низькі місця в міжнародних рейтингах глобальної конкурентоздатності. Так, у рейтингу IMD за 2011 р., що включає 59 країн, наша країна зайняла 57 місце. В Індексі глобальної конкурентоздатності WEF за 2011 р., що включає 139 країн, Україна зайняла 89 місце, незважаючи на той факт, що за здатністю до інновацій, ми посідаємо 37 місце. Це означає, що в Україні, на противагу від інших держав спостерігається інноваційна стагнація, що виражається:

- у відсутності доступу у підприємців до економічних ресурсів, що дозволяють впроваджувати інновації у виробництво (88 місце за фактором інновацій),
- у відсутності, в повній мірі, грошового забезпечення наукової діяльності (69 місце за витратами на дослідження та 112 місце підтримки держави високотехнологічного виробництва);
- складності оформлення патентів (64 місце).

Така ситуація пояснюється, перш за все тим, що за останні роки, в Україні, значно знизилась питома вага підприємств, що займалися інноваціями. Якщо у 2000 році, інноваціями займалися 18 % підприємств, то у 2010 – тільки 13,8 %, в той час як в США інноваційні підприємства складають 86 %, у країнах європейської співдружності – 51,6 %, Росії – 25 % (рис. 1).

Рейтинг глобальної конкурентоздатності

Місце/країна за рівнем конкуренто- спроможності	Місце за:						
	фактором інновацій	здатністю до інновацій	якістю науково- дослідних робіт	витратами на дослідження	державними закупками високотехнологічної продукції	наявністю науково- технічних кадрів	кількістю патентів на 1 млн населення
1. Швейцарія	2	4	2	2	16	11	7
2. Швеція	3	3	5	1	13	3	8
3. Сінгапур	10	17	11	8	2	10	11
4. США	4	6	4	6	5	4	3
5. Німеччина	5	1	6	4	32	27	9
6. Японія	1	2	15	3	41	2	2
7. Фінляндія	6	5	13	5	6	1	6
8. Нідерланди	8	10	9	15	24	22	13
9. Данія	9	9	12	7	9	19	15
10. Канада	14	19	8	20	26	5	10
27. Китай	31						
33. Естонія	45	34	26	46	43	60	40
39. Польща	50	50	47	61	61	58	54
63. Росія	80	38	53	50	82	56	49
89. Україна	88	37	68	69	112	53	64

Примітка. *Розроблено автором на основі: Overall Ranking And Competitiveness Factors [Electronic resource]. – Mode of access: World Competitiveness Yearbook Results http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/Overall_ranking_5_years.pdf

The World Economic Forum. Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin, Robert Greenhill. The Global Competitiveness Report. – 2010–2011, p. 516 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf

Ще меншим є показник питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації (14,8 % у 2000 р. – 11,5 % у 2010 р.).

Основною причиною такого процесу, на нашу думку, є збереження переважно екстенсивного характеру інноваційних процесів, що виражається у використанні наявного (застарілого) устаткування та технологій для створення інноваційної продукції, а також низьким рівнем захисту інтелектуальної власності, яка визначається як власність на знання й інформацію, тобто нематеріальні активи, в якості яких можуть виступати авторське право, ноу-хау та винаходи.

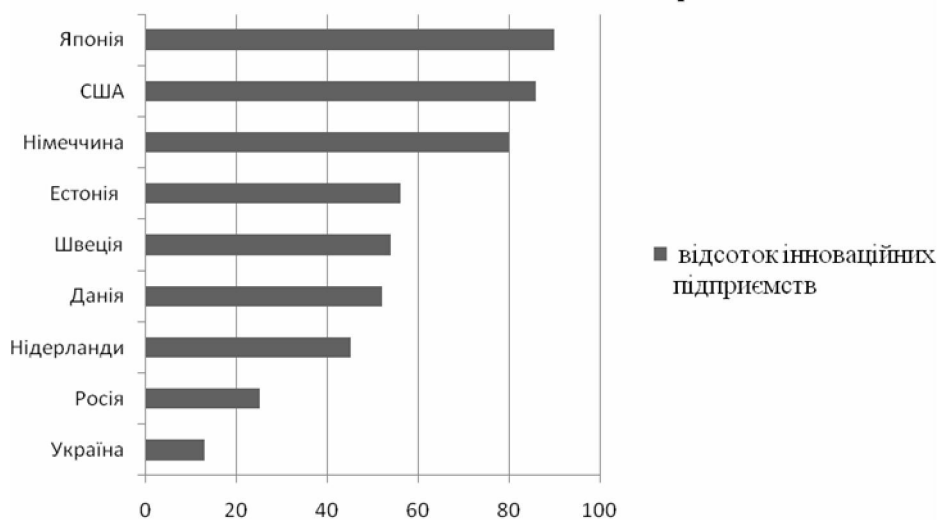

Рис. 1. Відсоток інноваційних підприємств

*Побудовано на основі даних: Science, technology and innovation in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. [Electronic resource]. – Mode of access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-31-11-118/EN/KS-31-11-118-EN.PDF; Національне бюро статистики США (<http://www.nsf.gov/statistics/infbrief/nsf11300/>);

Федеральна служба державної статистики Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/publishing/catalog/statisticCollections/doc_1135075100641; Центральне статистичне бюро Японії <http://www.stat.go.jp/>

Незважаючи на той факт, що сьогодні, основними спонукальними мотивами для розвитку інноваційних підприємств стає конкуренція та бажання створити новий ринковий простір двома основними шляхами – винаходу, оскільки основним джерелом інновацій є дослідження, що створюють та оновлюють базу технічних навичок або за допомогою використання та адаптації ідей з інших бізнес-секторів (наприклад, використання в автомобільній промисловості високоякісних матеріалів, що були розроблені для аерокосмічної промисловості, або поширення комп'ютерного дизайну у різних галузях промисловості) – український бізнес-сектор характеризується низьким ступенем його прямої участі в наукових дослідженнях і розробках.

Основними причинами такого процесу, на нашу думку, є:

- неринковий характер формування цін;
- безсистемність у визначенні безпосередніх замовників і споживачів виконаних розробок;
- відсутність інноваційних бірж, аукціонних торгів інноваційних розробок та ефективної реклами;
- дефіцит маркетингових досліджень;
- низька питома вага витрат на інноваційну діяльність у капіталовкладеннях;
- дефіцит грошових ресурсів, що безпосередньо впливає на інноваційну активність виробництв реального сектора економіки;
- слабкий розвиток фіскально-монетарної системи (обмеженість функцій банківського капіталу, недосконалість фондових ринків, відсутність ефективних механізмів переливу фінансових потоків із сировинних галузей промисловості у високотехнологічні);
- технологічна відсталість підприємств, що призводить до низької конкурентоздатності продукції;
- нерозвиненість сфери малих інноваційних підприємств;
- відсутність інноваційної інфраструктури;
- недосконалість нормативно-правової бази інноваційної діяльності (особливо в області захисту прав інтелектуальної власності).

Зрозуміло, що визначений тип інноваційного розвитку практично нездатний підтримувати конкурентоздатність вітчизняних підприємств на світовому рівні, коли в умовах жорсткої конкурентної боротьби між господарськими системами різних держав, домінуючим фактором виробництва стає такий, що у порівнянні з іншими має найвищий коефіцієнт еластичності по відношенню до інновацій.

Висновки. Отже, сучасні дослідження свідчать, що між стратегією розвитку господарства, що опирається на домінуючий фактор виробництва та його економічною структурою простежується стійкий взаємозв'язок, що знаходить своє відображення у інноваційній підприємницькій діяльності, яка пов'язана з трансформацією результатів науково-технічних досліджень і розробок у технологічно нові або вдосконалені процеси та способи виробництва, а також продукти та послуги, що впроваджені на ринку.

Сьогодні, ті підприємства та країни, що формують свою стратегічну поведінку на основі інноваційного підходу, мають можливість завоювати лідерські позиції на ринку, зберегти високі темпи розвитку, скоротити рівень витрат, домогтися високих показників прибутку та рівня конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Акумулятором таких досягнень, на наш погляд, є інноваційна еліта, що сприяє прогресу, як діючому механізму зворотного зв'язку між творчими досягненнями та життям суспільства в умовах розвитку "економіки знань" і високих технологій. Знання, таким чином, як чинник виробництва, стають ключовим фактором успіху в бізнесі. Оскільки, знання становлять найбільш важливий ресурс, то, відповідно, здатність отримувати, накопичувати, зберігати, інтегрувати та застосовувати їх у виробництві – є найбільш важливим способом створення конкурентних переваг як на мікро-, так і на макрорівнях.

Література

1. Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" від 16.01.2003 р., № 433-IV // Голос України. – 2003. – № 28 (3028).
2. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический поход : изб. тр. по экономической теории. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
3. Данько М. Інноваційний потенціал у промисловості України // Економіст. – 1999. – № 10. – С. 26–32.
4. Друкер П. Бизнес и инновации. (Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles (1985) / П. Друкер ; пер. с англ. – М. : Вільямс, 2007. – 432 с.
5. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М. : Экзамен, 2001. – 575 с.
6. Менш Г. Технологический пат. Долговременные тенденции в капиталистическом производстве / Г. Менш ; отв. ред. и сост. Р. М. Энтов, Н. А. Макашева. – М., 1985. – С. 115–132.
7. Николаев А. И. Инновационное развитие и инновационная культура / А. И. Николаев // Наука и наукознание. – 2001. – № 2. – С. 54–65.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.